

Valašková N. FRANTIŠEK ŘEHOŘ (1857–1899)
A JEHO ETNOGRAFICKÁ ČINNOST
(S ukázkami článku F. Řehoře z Haliče). Praha, 1999. 167 s.+ 15 il.

У когорті визначних чеських учених, громадсько-культурних діячів, які своєю працею спричинилися до українського культурного і наукового життя, поступу в українсько-чеських взаєминах, вагоме місце посідає відомий етнограф Франтішек Ржегорж (1857–1899), який певний час мешкав у Галичині (1889, 1891–1893). Лєвова частка наукової спадщини вченого стосується україністики, яка стала справою всього його життя. Свідченням цього можуть бути рядки з листа до українського священика Володимира Герасимовича* (1870–1940), відомого письменника, автора оповідань і драматичних творів з народного життя: “У Празі живу більше працюю про українців, тим життєвим покликанням...”¹

Ф.Ржегорж зробив вагомий внесок у розвиток українсько-чеських культурних контактів. За допомогою українських друзів він своїм коштом зібрав українську бібліотечку, яку подарував Національному музею у Празі. Там само зберігається його унікальна колекція українських етнографічних матеріалів. Водночас львівській “Просвіті” вчений подарував бібліотечку чеських книжок (тепер вона зберігається у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України).

Ф.Ржегорж був дійсним членом Наукового товариства ім.Шевченка (1895), товариств “Просвіта” (1891) і “Чеська бесєда” (1879) у Львові, Чеського музею (1894). У 1894 р. і востаннє у серпні 1899 р. з науковою метою відвідував Галичину, побував, зокрема, у Львові. Помер 6 жовтня 1899 р. після важкої хвороби у Празі, де й похований.

Життя і наукова діяльність Ф.Ржегоржа досліджувалися як чеськими, так і українськими вченими. Однак у полі їхньої уваги були лише окремі сюжети його наукової праці або питання взаємин з українцями. Нова розвідка чеської дослідниці Наді Валашкової, яка вийшла у Празі в 1999 р., дає змогу комплексно розглянути етнографічну діяльність Ф.Ржегоржа, всебічно оцінити його внесок у розвиток української етнографії.

Структурно у книжці Н.Валашкової виділено дві частини. У першій з них розповідається про життя вченого і його студії в галузі української народної культури у Галичині. Це стало можливим на основі ґрунтовного вивчення авторкою дослідницької літератури і джерельного матеріалу (фонди празьких Літературного архіву Пам'яток національного письменства, архіву Напрсткового музею та Етнографічного музею при Національному музеї (с.61–68)). У цій частині праці дослідниця виділяє окремі сюжети, які стосуються біографічних фактів та наукової діяльності чеського вченого: Ф.Ржегорж у Чехії до 1877 р.; перше перебування у Галичині (1877–1890); Ф.Ржегорж у Чехії та Галичині в 90-х роках; початки етнографічної діяльності; пуб-

* Ф.Ржегорж познайомився з В.Герасимовичем під час роботи Крайової ювілейної виставки у Празі в 1891 р., згодом листувався з ним.

¹ Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі – ЛНБ ВР). Ф.9 (Окремі надходження). Спр.938. Арк.7.

лікація досліджень; джерельне походження етнографічних матеріалів та їхнє опрацювання; фотодокументальна фіксація.

У книжці підкреслюється, що зацікавлення чеського вченого культурою українського населення Галичини почалося зі збирання ним експонатів для Чеського промислового музею родини Напрстків у Празі (пізніше Напрстків музей), з яким нав'язав контакти у 1879 р. Згодом, у 1891 р., чеське товариство "Svátobor" виділило Ф.Ржегоржу наукову стипендію в сумі 150 золотих ринських спеціально для дослідження української народної культури (с.25).

Н.Валашкова зазначає, що територіально Ф.Ржегорж охопив переважно рівнинну область Галичини і, частково, гірську частину Карпат, населену гуцулами та бойками. Вчений мав добру спостережливість, умів виділити деталі, а наполегливість та вивчення наукової літератури дали йому змогу нагромадити чимало відомостей, які він опрацював і в доступній формі запропонував чеській громадськості. У коло його зацікавлень потрапили описи близько 40 різних свят або днів, які відзначалися народними традиціями чи певними обрядами магічного характеру, що мали забезпечити успіхи в господарюванні та в особистому житті людей.

Ф.Ржегорж зібрав близько 1200 зразків етнографічних матеріалів, серед яких виділяється, зокрема, збірка гуцульської народної культури (дерев'яні та металічні вироби). Сьогодні вони зберігаються у Етнографічному музеї при Національному музеї у Празі (с.87).

З інформаційного погляду етнографічна діяльність вченого особливо цінна, оскільки він знайомив не лише чеського читача, а й широку освічену громадськість з невідомими чи малодоступними фактами з життя мешканців найсхіднішого регіону монархії Габсбургів. Ф.Ржегорж описував особисто ним виявлену реальність у локальних місцевостях: фіксував ціни за харчування і ночівлю, звертав пильну увагу на працю селян у полі, замальовував їхні знаряддя праці, придивлявся до роботи ремісників (ткачів, кравців, шевців). Ржегоржеві замальовки маєтків, господарських будівель, знарядь праці завжди супроводжувалися зафіксованими точними розмірами, що свідчить про його добру орієнтацію у сільському господарстві.

Ф.Ржегорж був ученим з широким науковим кругозором. Він володів десятима іноземними мовами, завдяки чому міг ознайомлюватися з досягненнями європейської науки, зокрема, у сфері етнографії. На початку 90-х років XIX ст. Ф.Ржегорж провів акцію письмового опитування, і на його прохання записувати етнографічно-фольклорний матеріал відгукнулися місцеві знавці народної творчості.

Сьогодні рукописна спадщина вченого містить матеріали, надіслані 35 українськими кореспондентами. Зокрема, етнографічні відомості йому надіслали священики Петро Чумак з с.Озерянка біля Зборова ("Про деякі вірування руського народу в селі Озерянка, прив'язані до днів церковного року", "Дещо про справи селянські"), Володимир Герасимович з м. Янова ("З народної демонології і метаморфоз у селі Крехові Жовківського повіту"), Теодор Цегельський із Струсіва ("Народні звичаї і вірування в декотрі свята після руського календаря"), Корнило Сенік із Бережниці ("Обряди-звичаї і заборони при освяченні дому на Русі"), Михайло Зубрицький із с. Мшанець Старосамбірського повіту ("Ворожба на св.Андрія, записана у Віслоці в лемківському селі"), вчитель І.Бігун з Городенківського повіту (річний цикл), Євгенія Ярошинська, письменниця з Буковини та ін. (с.43–45). На сьогодні ці матеріали здебільшого не опубліковані.

В доповнення до інформації, поданої Н.Валашковою, звернемо також увагу на лист Ф.Ржегоржа до В.Герасимовича від 27 січня 1893 р. У ньому, зокрема, зазначено:

“Незвичайно цікавим є стиль оповідань крехівських селян. Запевняю Вас, що коли дійде в мене до праці цього роду, то залишу все без змін. Я просто захоплений тими речами. Крім осіб з демонології від Вас, маю в своїй теці діда, богиню, утопленика, біду, домовика, мару, блуда, білу паню, обіжу, обійника, перелесника, манію, ладу. Найбільш зібраного матеріалу маю про відьму (чарівницю) і про упира”. Просив Ф.Ржегорж В.Герасимовича надавати йому матеріали про громовицю (грим, блискавку, грозу), град, дощ, сніг, дощ, веселку, паморозь, вітер, мороз, вогонь, росу, бабине літо, зорі, сонце, місяць, землю тощо. Цікавили його також відомості про сівбу зернових, окремі сорти зернових і городніх культур (жита, пшениці, ячменю, вівса, гречки, гороху, кукурудзи, квасолі, гарбуза, огірка, буряка, моркви, петрушки, цибулі). При цьому вчений зазначав, що не потрібно писати наукову працю чи дотримуватися строго якоїсь послідовності, а “просто вистачить неупорядкованих відомостей, але ясних і точних. Бажано писати їх фонетично і латинкою і з одного боку сторінки”².

З листа до В.Герасимовича видно, що Ф.Ржегорж цікавився й українською ботанікою як з етнографічного, так і з медичного боку. Зокрема, у ньому читаємо: “Збираю, ходячи по полях, одні українські квіти і люди про мене думають, що я певно хочу стати доктором медицини, або що я у спілці з “нечистим”. Вірте, Ваші люди про кожне зілля вміють сказати щось цікаве. Знаючи, що з флорою здавна бавляться дами, я звернувся до деяких знайомих дівчат-українок, просячи їх для мене збирати і сушити рослини. І щоб вивідали, з якою метою і при якій нагоді уживаються, наприклад, в медицині, в чарівництві, в крашенні, до страв, до свячення і чи береться з тою ціллю рослина ціла чи тільки корінь, листя. Або чи сира, сушена, відвар, вимочена і т.п... До кожної рослини додати народну назву. Восени я приїхав би до Янова за цілою збіркою”³.

Ф.Ржегорж багато зробив для розвитку особистих та письмових контактів українських і чеських учених та громадсько-культурних діячів. Він сам мав тісні зв'язки з Борисом Грінченком, Наталею Кобринською, Денисом Лукіяновичем, Осипом Маковеєм, Іваном Франком, Володимиром Шухевичем та ін. На цікаву згадку про ці контакти натрапляємо в одному з листів чеського вченого до В.Герасимовича. Зокрема, Ф.Ржегорж зазначав: “Зв'язки з вашими підтримую постійно, ось, наприклад, з Франком, якому саме клопочусь про портрети для “Жите і слова” і т. д. Думаю, однаке, що будуть вони на користь і нам, і вам. Особливо йдеться мені про те, щоб ввести українську торгівлю в чеську колію. І от розсилаю зразки чеських товарів вашим крамницям. Останній раз до Денисова. Писав мені також доктор Чайковський з Бережан, щоб вислати “Zlatu Prahu” і “Světozor” по зниженій ціні”⁴.

За ініціативою чеського вченого велика група галицьких і буковинських українців відвідала у Празі в 1891 р. Крайову ювілейну та у 1895 р. Етнографічну виставки. Це мало позитивний вплив на нав'язання особистих контактів учених, для поступу етнографічної думки у Галичині (с.87). Свідченням цього може бути етнографічна діяльність В.Герасимовича.

У другій частині книжки Н.Валашкової міститься дванадцять етнографічних статей Ф.Ржегоржа про українців (“Календарик з народного життя лемків”, “Новий рік на Галицькій Русі”, “Квітна неділя”, “Русинські гаївки”, “Маріянські дні русинів Галичини”, “Задушки”, “Пан і селянин у русинському селі в Галичині”, “Шлюб”, “Поклін у пана”, “На русинській верховині у Галичині”, “Русинський загородник”, “Мазник”),

² ЛНБ ВР. Ф.9. Спр.938. Арк.8зв.

³ Там само. Арк.6.

⁴ Там само. Ф.9. Спр.938. Арк.7.

опублікованих свого часу у різних чеських періодичних виданнях. Більшість цих праць, як і усіх його досліджень, загалом містить автентичні етнографічні матеріали здебільшого описового характеру, без наукового апарату. Дві з опублікованих статей (“Календарик з народного життя лемків” і “Маріянські дні* русинів Галичини”) мають наукові коментарі, підготовлені Н.Валашковою.

У книжці чеської дослідниці вперше наведена бібліографія прижиттєвих праць Ф.Ржегоржа: він опублікував у чеських, українських і польських часописах та газетах близько 170 статей і інформацій та майже 160 статей у відомій чеській енциклопедії “*Ottův slovník naučný*” про історію та культуру українців Галичини (с.69–77). Тематично і за змістом його статті з української проблематики умовно можна розділити так: загального характеру (географічно-краєзнавчі, подорожньо-описові), соціо-етнографічного і господарського змісту, народно-обрядові, сімейно-обрядові, етнографічно-фольклорні, міфологічні, про матеріальну культуру, народне мистецтво, народне лікування, етнічні меншини.

Окремої уваги заслуговує заторкуваний дослідницею сюжет про фотодокументацію Ф.Ржегоржа (с.56–58). У 1999 р. повну збірку фотодокументів (553 світлини) видав Напретків музей у Празі на CD-ROM (с.87). Варто зазначити, що фотоапарат на той час ще не набув значного поширення, і в етнографічних розвідках на наших землях дослідники його майже не використовували (за винятком хіба що В.Шухевича). Тому особливо важливо оцінити роль і значення фотографічної діяльності чеського вченого у фіксації українського краєвиду, господарської діяльності та щоденного життя в Галичині.

Серед фотодокументів Ф.Ржегоржа Н.Валашкова виділила кілька тематичних блоків, а саме: архітектура (сільські хати, господарські будівлі, школи, сакральні будівлі); одяг (святковий і повсякденний); зайнятість (землеробство, домашнє ремесло, праця вуглярів, роботи на скляній гуті тощо); церковні свята та сімейні обряди, торгівля; пейзажі. Територіально чеський вчений зафотографував місцевості у таких округах: Долинському (Болехів, Ценява, Нижній Струтин, Рожнятів), Городенківському (Городенка, Незвищі, Тишківці), Калуському (Гуменів, Збора), Косівському (Косів), Львівському (Лисиничі), Стрийському (Великі Дідушиці), Тернопільському (Денисів, Струсів), Тлумацькому (Довге, Струганці), Жидачівському (Бережниця, Деменка лісова, Дубравка, Гніздичів, Іванівці, Сидорівка, Яківці, Любша, Лютинка, Мазурівці, Мельнич, Туради, Вільхівці, Волхів, Заболотівці, Зарогізно, Журавно, Жидачів).

Варто також зазначити, що Ф.Ржегорж проявив себе й як фотоілюстратор українських періодичних видань, зокрема, він тісно співпрацював з часописом “Зоря”.

У книжці наведений цікавий ілюстративний матеріал (Ржегоржеві замальовки гуцульської хати, її інтер’єру, зразки оздоблення пасок та ін.), почерпнутий з празьких архівів (с.168–182). Термінологічний словничок (51 назва), підготовлений Н.Валашковою, дає змогу краще зрозуміти діалектні особливості української мови XIX ст. (с.164–165).

З книжки Н.Валашкової видно, що дослідження Ф.Ржегоржем української народної культури в Галичині та її презентація серед наукової, зокрема чеської, громадськості сприяла посиленню зацікавленості української галицької інтелігенції збиранням знань у даній галузі та їх використанням для наукових цілей. Етнографічні матеріали, зафіксовані чеським ученим, досі залишаються важливим джерелом вивчення культури і побуту не лише українців, а й національних меншин Галичини останньої чверті XIX ст.

*Ф.Ржегорж зафіксував вісім днів, пов’язаних із вшануванням Богородиці.

Звичайно, не всі питання, пов'язані з науковою діяльністю Ф.Ржегоржа на ниві української етнографії, знайшли належне і повне висвітлення у розглядуваному дослідженні. Актуальним залишається опрацювання матеріалів, пов'язаних з науковою діяльністю Ф.Ржегоржа, які зберігаються в українських архівах. Залишилися відкритими для з'ясування його взаємини з окремими вченими та установами тощо. Шкода, що в рецензованому виданні відсутній довідковий апарат. З огляду на різноманітність географічних назв, численні імена і прізвища дуже корисними були б географічний та іменний покажчики.

Нова праця про Ф.Ржегоржа, безсумнівно, зацікавить істориків, етнологів, краєзнавців, всіх, хто цікавиться історичним минулим. Введення у науковий обіг документального матеріалу сприятиме подальшому глибшому і всебічнішому вивченню поставленої проблеми.

Михайло КРІЛЬ